

A NYELVMŰVELŐ DSIDA JENŐ

ZSEMLYEI JÁNOS

1. A két világháború közötti erdélyi magyar irodalom jeles képviselője életművének kevésbé ismert részlete nyelv művelő munkássága. A korabeli néhány értékelést és visszaemlékezést nem számítva (Szabó T. Attila, Dsida Jenő nyelv művelése és ami utána következik. *Nyelv és irodalom. Válogatott tanulmányok, cikkek* V. Bukarest, 1981. 43–5; ifj. Nagy Géza, *Folytatjuk Dsida Jenő örökségül hagyott munkáját: Keleti Újság* (a továbbiakban: KÚ./XXII/104.⁹¹) — tudomásunk szerint — eddig még senki sem vállalkozott Dsida nyelv ápoló, nyelvtisztító tevékenységének felmérésére. Pedig Dsidának ezen a területen is maradandó érdemei vannak. Őt is ott találjuk azoknak a sorában (Csűry Bálint, György Lajos, Kristóf György, Szabó T. Attila, Brüll Emánuel és mások), akik a kisebbségi sorsba került erdélyi magyarság nyelvének ápolását megszervezték, irányították, és előadások megtartásával, cikkek közreadásával szolgálták a nyelv művelés ügyét (az erdélyi magyar nyelv művelés történetének két világháború közötti szakaszára nézve vö. *Anyanyelvünk művelése. Összeállította Gálffy Mózes és Murádin László.* Bukarest, 1975. 113–23; Éder: *Nyr.* CXIII, 132–6; Szabó T. Attila, *Nép és nyelv. Válogatott tanulmányok, cikkek* IV. Bukarest, 1980. 52–3).

2. Első nyelv művelő írásai 1933-ban jelenik meg a KÚ.-ban². Ebben a szerkesztőség részéről megjegyzéseket fűz Kristóf György „Charles Dickens vagy Dickens Károly?” című cikkéhez (XVIII/119.5). Kristóf cikkében arra a kérdésre válaszol, hogy miként alkalmazzuk helyes magyarsággal az idegen írók neveit, mert e tekintetben teljes zűrzavar uralkodik a nyelvhasználatban. „Az imént azt mondtam — írja Kristóf —, nem kell néznünk, amit más nemzetek tesznek. Visszavonom és éppen az ellenkezőjét mondom: vigyázunk és ragaszkodjunk nyelvünk törvényeihez, szokásaihoz, mint a többi (s nagyobb) nemzetek. Akkor a zűrzavar megszűnik”. Tehát szerinte a Dickens Károly forma a helyes.

Dsida álláspontja a tárgyalt kérdésben a következő: „A mai mindennapi gyakorlat homlokegyenest ellenkezik azzal, amit Kristóf György helyesnek tart az idegen személynevek magyar használatában” (uo). — A mai magyar

¹ Az utalásokban a római szám az évfolyamot jelöli, az utána /-al elválasztott arab szám az újság sorszáma, majd a . után az oldalszám következik

² A KÚ.-ra vonatkozó fontosabb adatokra nézve l. Monoki István *Magyar könyvtar-melés a román uralom alatt (1939–1940)*. II. Hírlapok és folyóiratok. Bp., 1941. 93.

nyelvművelésnek a tárgyalt kérdésre vonatkozó álláspontjára nézve l. NyKk. 952-4.

3. Külön fejezet Dsida és a KÚ. tevékenységében az az időszak, amely e lapban 1936-ban a húsvéti számmal kezdődik. Ekkor indul meg a KÚ.-nak állandó, minden második vasárnap megjelenő, „Anyanyelvünkért” című rovat, és megalakul az újság nyelvűvelő bizottsága. A rovatszerkesztő Dsida Jenő lett. A nyelvűvelő bizottság tagjai a következők voltak: Nyíró József, Kristóf György, György Lajos és Dsida Jenő.

Dsida az új rovat célkitűzéseit „A Keleti Újság mozgalmat hirdet és állandó rovatot nyit a romlásnak indult erdélyi magyar nyelv ápolásáért” című beköszöntő cikkében foglalja össze. „A Keleti Újság — írja — ezennel mozgalmat hirdet és állandó rovatot nyit a magyar nyelv istápolására. Rovatában hétről-hétre meghányja-veti nyelvünk legégetőbb kérdéseit. Könnyed és népszerű formában ismét közkinccsé igyekszik tenni azt, amit már elfelejtettünk. Szélesebb körű nyilvánosságot ad az eddigi elszigetelt, inkább tudományos nyelvápolás munkájának. Megnyitja hasábjait a hivatalos nyelv-pallérozók előtt. Pályázatot ír ki nélkülözhetetlennek látszó idegen szavak pótlására, a szakbírálok által elfogadott új magyar szavakat cikkeiben rendszeresen használja. Felszólítja jószándékú olvasóját, csatlakozzék a nagy jelentőségű mozgalomhoz, kísérje figyelemmel a rovatot, szóljon hozzá a felvetett kérdésekhez, s a maga kisebb vagy nagyobb körében toborozzon híveket a mozgalom számára” (XIX/86.7).

A rovatot Dsida egészen haláláig, 1938-ig szerkesztette. A nyelvűvelés ügyét nem csupán e rovat szerkesztésével, nyelvűvelő cikkek írásával szolgálta, hanem azzal is, hogy állandóan ellenőrizte az újság nyelvét, hogy az olvasók kezébe nyelvhelyességi szempontból is hibátlan lap kerüljön³.

4. Dsidának sikerült széles körben felébreszteni az érdeklődést a nyelvűvelés ügye iránt. Ehhez hozzájárultak a lapban lezajlott viták. Ezek közül említsük meg a Hinléder Fels Ákos, a Magyar Párt egyik tagozatának elnöke és György Lajos, valamint a Szabó T. Attila és Dsida Jenő közötti vitát (erre vonatkozólag l. Hinléder Fels, Örömmel üdvözlöm a Keleti Újság által anyanyelvünk védelme érdekében hirdetett mozgalmat: KÚ. XIX/124.7; György, Az akadémikus is tévedhet, de ... a laikus könnyen félrebeszélhet: uo.; Szabó T. Attila, hanyatlás a nyelvűvelésben: ErdMúz. XLII, 185-6;

³ Erre vonatkozólag idézzük Nyíró Józsefnek a Dsida temetésén elmondott beszédéből a következő szavakat: „Valóságos apostoli tüzzel harcolt a magyar nyelv pallérozásáért és szebbé tételéért. Igyekezett a magyar nyelvben meghonosodott idegen szavakat kigyomlálni. Írásai az ízes és hibátlan magyarság szempontjából is követendő példaként szolgálhatnak az utána következő nemzedéknek” (XXI/128.5).

Dsida, Nyelvművelősdí?: KÚ. XX/144. 12; Szabó T. Attila, Hanyatlás-é?: ErdMúz. XLII, 27–9; Dsida, A vitát pedig befejezzük ...: KÚ. XX/156. 10).

5. Dsida igyekezett változatos tartalmú és formájú cikkeket írásokat megjelentetni rovatában. Ezeknek nagy részét ő maga írta⁴, de néhány hazai és magyarországi szerzőtől is közölt írásokat, szemelvényeket: Fisch Gézátl⁵, György Lajostól⁶, Körösi Sándortól, Szabó T. Attilától, illetőleg Dengl Jánostól, Harsányi Zsolttól, Kosztolányi Dezsőtől, Laczkó Gézátl.

A közzétett nyelvművelő írások javarésze olyan nyelvhelyességi hibákat tesz szóvá, amelyek az egész magyar nyelvterületen jelentkeznek: fölöslegesen használt idegen szavak, idegen (főleg német) hatásra keletkezett kifejezések, nyelvtani helytelenségek stb. Olvashatunk azonban az „Anyanyelvünkért” rovatban csupán a romániai magyarság nyelvhasználatában előforduló vétségekről szól például a „A transylvan magyar szókincset fenyegető veszedelemek” című — d. szignóval jegyzett — Dsida-cikk (XIX/200.13). „Amikor szót emelünk az ellen — hangsúlyozza a szerző —, hogy egyesek román szavakat kevernek beszédükbe, távol áll tőlünk minden olyan gondolat, mely az államnyelv jogait és érdekeit sértheti. Hívei vagyunk, hogy az állam polgárai beszéljék az állam nyelvét, sőt tovább megyünk: hívei vagyunk annak is, hogy *szépen beszéljék*. Lehetetlennek és csúnyának érezzük tehát annak a román falusi embernek a beszédét, aki magyar szavakat kever anyanyelvének szavai közé. Aki románul beszél, szóljon tisztán és szépen románul. De viszont, *aki magyarul beszél, szóljon tisztán magyarul*”. A cikk a továbbiakban közli Szécsi Sándornak a Brassóban kiadott „Anyanyelvünk” című kötetben olvasható adatait. Szécsi szerint az erdélyi magyar nyelvben másfél évtized alatt 400 román szó honosodott meg, és tartani lehet attól, hogy a következő évtized alatt újabb 400 azó következhetik sorra. Példákat is említ Szécsi: *perszonál* = személyvonat, *ákcselelát* = gyorsvonat, *adeverinca* = igazolvány, *zsudeketoria* = bíróság, *recsepisza* = vevény, elismervény, *farmacsia* = gyógyszertár. Dsida befejezésül Szécsi szavait idézi: „Ragaszkodjék mindenki ahhoz, hogy tiszta magyar nyelven írott olvasnivalókat kapjon. Igényelje és követelje mindenki az íróktól és újságíróktól a tiszta és szép magyar nyelvet. A magyar nyelvmentő és nyelvfejlesztő mozgalomnak csak akkor lesz eredménye, ha sokan, tömegesen állnak szolgálatában!”

⁴ Neki tulajdonítjuk azokat az írásokat, cikkeket, szójegyzégeket is, amelyek a Dsida szerkesztette állandó nyelvművelő rovatban jelentek meg a szerző nevének feltüntetése nélkül.

⁵ Az egyik cikkben e név Fisch Gáborként jelenik meg (XIX/266.11).

⁶ György Lajosnak több olyan cikkét közli, amely az ErdMúz. nyelvművelő rovatában, illetőleg az „Anyanyelvünk védelme” című füzetében jelent meg. Pl. „Elővezetve és büntetve lesz” (XIX/206.14), „Ez a magyar nyelv tanárának szól” (XIX/236.9), „Nyelvjavítások” (XIX/206.14, „Vizaköteles” (XIX/236.9).

6. Az „Anyanyelvünkért” rovat két — többé-kevésbé — állandó nyelv-művelő „alrovat”-ot is tartalmaz: a „Mit mondjunk helyette?” és az „Erre vigyázzunk” címűt.

A „Mit modjunk helyette?” előtt minden olyan számban, amelyben megjelent, ezt olvashatjuk: „E cím alatt gyűjtjük össze azokat az idegen szavakat, amelyek fölöslegesen foglalják el a beszédben tősgyökeres magyar szavak helyét. E szavak kisebb gondolkodással könnyen eszébe juthatnak az embernek, de beszéd közben (amikor nincs idő fontolgotásra) nem. Az alanti szótárra azért van szükség, hogy a gyakori átolvasással az olvasó emlékezetébe rögződjék a feledésbe merült magyar szó”. E bevezető szavak után következik az illető idegen szavak betűrendes jegyzéke a helyettesítésükre ajánlott magyar megfelelők felsorakoztatásával együtt. Pl. az *adjusztál*-nak a következő magyar megfelelői vannak: megigazít, átalakít, fölszerel, fölkészít, fölruhá, elbánik valakivel, elver, elpáhol, az *égisz* helyett a pártfogás, védelem, (védőpajzs), a *reakció* helyett a visszahatás, hatás, ellenhatás, haladás ellenesség, maradiság, ósdiság, önkény, erőszak alkalmazható (XIX/272.10). Az ilyenszerű, idegen szavakat irtó szöszedeteket bírálja Laczkó Géza „Magyarítás” című cikkében (KÚ. XXI/89. 16) egyebek között azért, mert a kerülendő szó helyettesítésére sok magyar szót sorolnak fel anélkül, hogy pontosan tájékoztatnának arról, hogy ezek közül adott helyzetekben melyik használható (erre vonatkozólag l. Szabó T. Attila vélekedését: ErdMúz. XLIII, 176–8).

Az „Erre vigyázzunk” „alrovat”-ban Dsida főként az idegenszerű kifejezések és a nyelvtani hibák ellen indít hárcot, valamint az unosuntalan előforduló, ún. divatszavak, továbbá a szóhasználati hibák ellen hadakozik. „Az emberek szeretnek mostanában üzleties színt adni beszédüknek — olvassuk egyik cikkében — s ezért a jó öreg *egészen, teljesen* szavakat kiszorította a száz százalékgig. Nagyon elterjedt, fölösleges divatszó. Akár ikertestvére, a *maradék nélküli*. Pedig az utóbbi igazában azt jelenti, hogy a *maradék nélküli* férfi vagy asszony személy *gyermektelenül halt meg*, nem maradt utána senki. Lapjaink hibásan szokták használni a *személyazonosság* szót. Ez csak akkor használható, amikor csakugyan az azonosság megállapításáról van szó, de a Szamosból kifogott hullánál nem a kiemelt *személyazonosságát*, hanem a *kilétet* kell megállapítani” (XIX/135. 13). Egy másik cikkében — a többi között — az alábbi mondatok kiemelt hibás szavait, részleteit javítja ki: „Mit *adnak* ma a színházban?” „*Idén* még egyszer sem voltam, de *miattad* ma szívesen elmennék, *annak ellenére*, hogy rendesen *halálra únom magam* a színházban”. „*Mérték után* csináltattad a ruhát?” (XX/105. 13). Ezek a vétségek a korabeli erdélyi magyar nyelvhasználatban bizonyára gyakran előfordultak.

7. Nagy érdeklődést váltott ki az olvasóközönség körében a KÚ. szópályázata, amelynek ötlete nyilván Dsidától származik. E szópályázat a következő idegen szavak magyarra való helyettesítésére hív fel: *primadonna*, *bonviván*, *szubrett*, *plein air*, *hisztéria*, *hisztérikus*, *strand*, (*strandol*), *cenzor*, *cenzura*, *klasszikus*, *technika*, *reklám* (XIX/113.5). „A szavakon való gondolkodtatás által — írja a pályázati felhívás — olyan szórakozást kívánunk nyújtani az olvasónak, amely szórakozás egyúttal a nemes és szép ügyet, anyanyelvünk ügyét is előbbre viszi” (i. h.).

A szópályázatra nagyon sok szóajánlás érkezett be, közülük a KÚ. a következőket fogadta el: *primadonna* – *dalhősnő*, *bonviván* – *dalhős*, *plein air* – *levegős*, *hisztéria*, *hisztérikus* – *szeszélykór*, *-os*, *strand*, *strandol* – *partfürdő*, *-zni*, *cenzor* – *sajtóőr*, *technika* – *géptudomány* (XIX/118.6).

Megjegyzendő, hogy a magyarítandó szavak kiválasztása nem a legszerecsébbben történt. E szavak nagy része ugyanis meghonosodott idegen, a többi pedig elég ritkán, szűk körben használt szó. A szóajánlások nagyon erőszakoltak voltak. Közülük egyik sem honosodott meg (a korabeli szópályázatokra nézve vö. NyKk. 828, 882–3.)

7. Dsida nyelvművelő tevékenysége során néhány korabeli hazai és Magyarországon megjelent nyelvművelő munka, cikk bemutatására, ismertetésére szintén vállalkozott, illetőleg részleteket közölt belőlük. György Lajos említett nyelvművelő füzetét a következő hatásos, hangzatos címen mutatta be az olvasóknak: „Magyarok, tanuljatok meg végre magyarul! György Lajos dr. új tanulmánya az idegen elemeknek az anyanyelvbe való betöréséről — Az írók is leckét kapnak” (XIX/35.7). Dsida szerint a szerző megállapításai helytállóak, azonban nem mutat rá a nyelvromlás okaira. „Szomorú tény, de meg kell állapítanunk — hangoztatja —, hogy a nyelvromlásnak a magyarázata a mai iskolai tantervben rejlik. Az a körülmény, hogy a középiskolában négy-öt idegen nyelvet tanítanak, különösen pedig a román nyelv tökéletes elsajátítása az intézetek fő gondja, természetszerűleg nagy befolyással van az új nemzedék nyelvérzékének meglazulására, bizonytalanná válására és ebből következik az is, hogy az újságírói kar fiatalabb része legjobb akarata mellett sem tud megbirkózni saját anyanyelvével. Innen erednek az újságcikkek botlásai is, az idegenes szófüzések, a mondatszerkezet nehézségei, a szórendi hibák, az idegen szavak áradatának betörése a magyagyar sajtóhasábokra” (i. h.).

A Magyarországon kiadott nyelvművelő munkák, írások közül pl. a következőkre hívta fel az olvasók figyelmét: Dengl József, *Magyar Nyelvhelyesség és magyar stílus* (XX/67.11)⁷; Harsányi Zsolt, *Konzerv és keksz* (XX/263.12), Uő., *Új magyar szavak* (XX/240.10).

8. A KÚ. nagy lendülettel meginduló nyelvművelésében 1938-tól hanyatlás állt be. Ennek oka Dsida súlyos betegsége. Halála után egy évig szünetelt is a nyelvművelő munka a lapban⁸. 1939 májusában folytatódik a lap rendszeres nyelvművelő tevékenysége az „Anyanyelvünkért” rovat újra-indításával. Az új rovatszerkesztő ifj. Nagy Géza⁹

9. Dsida nyelvművelő munkásságának értékelésekor azt kell kiemelnünk, hogy az írott, mégpedig a romániai magyar hírlapokban előforduló nyelvi hibákra hívta fel a figyelmet, de a beszélt nyelvben jelentkező vétségek kijavítását is feladatának tekintette. Nyelvművelő észrevételeinek, tanácsainak nagy része ma is helytálló, megfontolandó.

---

⁸ Ezt próbálja pótolni a szerkesztőség néhány nyelvi ismeretterjesztő cikk megjelenésével. Pl. Szász Endre egy cikksorozatban ismerteti Zsirai Miklós „Finnugor rokonságunk” című könyvét (XXI/35.9,41.7,44.7)

⁹ E sorok írója „A két világháború közötti erdélyi magyar nyelvművelés története” című 1958-ban készített kéziratot szakdolgozatában feldolgozta a KÚ.-nak 1939–1940-ben végzett nyelvművelő tevékenységét is. Remélhetőleg a vizsgálatok eredményének közlésére sor fog kerülni a jövőben.